

Tatjana Hojan*

Zdravje in higiena v slovenskih šolah v 19. stoletju

Health and hygiene in Slovenian schools in the 19th century

Izvleček

Prispevek obravnava tematiko zdravstva in higiene na slovenskih šolah v 19. stoletju, kakor so ju obravnavali naši pedagoški časopisi. O tem je pisal že naš najstarejši list *Šolski prijatelj*, sledili so mu še *Učiteljski tovariš*, *Slovenski učitelj* in *Popotnik*. Največ so pisali o dolžnostih učitelja, ki mora skrbeti, da pridejo učenci k pouku snažni, da je učilnica čista in prezračena, predvsem pa mora skrbeti za svoje zdravje. Našteti so tudi ukazi ministristva za uk in bogočastje z zvezi z zdravjem v šolah in učni načrti.

Abstract

The article discusses health and hygiene in Slovenian school in the 19th century as described in the pedagogical press. The oldest publication, *Šolski prijatelj*, wrote about this topic, followed by *Učiteljski tovariš*, *Slovenski učitelj* and *Popotnik*. The articles were mostly about the duties of teachers, who had to ensure that children came to school clean, that the classrooms were clean and aired and, above all, they had to look after their own health. The article also lists the orders of the ministry for school and worship in connection with health and schools and curricula.

Ključne besede: zdravje, snaga, bolezen, šolsko poslopje, učitelj

Key words: health, cleanliness, illness, school building, teacher

Vsako jutro se umivaj, ne pa ko si poten, ne pij, ko ti je vroče, ne jej prevroče hrane, ne pij žganja, ne hodi z mraza za peč, ne beri na soncu in v mraku, ne igraj se z nožem in vilicami, ne plezaj na drevo.¹

O zdravju in higieni so pisale že naše najstarejše pedagoške revije. Te »varhe za zdravje« je že v svojem prvem letniku 1852 objavil *Šolski prijatelj*. Nadalje si bomo ogledali nekaj primerov spodbujanja k čistoči, osebni higieni in skrbi za zdravje, ki jih je objavilo pedagoško časopisje na Slovenskem.

* Tatjana Hojan, prof. slovenskega jezika, bibliotekarska svetovalka SŠM v p., Ljubljana, e-pošta: tatjana.hojan@gmail.com

¹ Zdaj še le vemo, kaj šola velja. *Šolski prijatelj* 1852, str. 242.

Šolski prijatelj

V naslednjem letniku Šolskega prijatelja je urednik Andrej Einspieler v svojem sestavku Tonček v šoli omenjal kopanje. Učitelj jim je dejal, da se nikdar ne smejo kopati brez obleke, tudi tam ne, kjer ne vedo, kako globoka je voda, niti brez bližine odraslega.² Drugo uro pa jih je učil o boleznih. Vedno se morajo toplo obleči, ne smejo jesti nezrelega sadja niti zrelega preveč.³

Drobtinice

V zborniku Drobtinice je izšel sestavek o nalogi učitelja v zvezi z zdravjem učencev. Šola mora učence pripraviti za življenje, mora pa jih poučiti, kako se obvarujejo vseh nevarnosti, ki jim prete. Avtor našteje pet takih nevarnosti: kopanje v mrzlih vodah, pozimi drsanje po ledu, ki se včasih lahko vdre, ogenj, ki lahko zaneti požar, draženje domačih živali in vremenske nevšečnosti, nevihte, strele. Poleg teh nevarnosti pa so še druge, na primer igranje z ostrimi predmeti in uživanje rastlin, ki jih ne poznajo.⁴

Učiteljski tovariš

V Učiteljskem tovarišu, ki je začel izhajati leta 1861, je kar nekaj prispevkov o zdravju.

Leta 1862 je Leopold Gorenjec pisal o lastnostih učitelja in dognal, da mora biti učitelj zdrav, kajti, če je bolan, je nestrpen in jezen. Tako je ves njegov trud v šoli »piškav, ali ga pa celo nič ni«. Učitelj se mora varovati pred boleznijo, zato mora biti miren, trezen, dela naj podnevi, ponoči spi in v šoli varuje sebe in otroke. Pri tem naj »odpira in vetri šolske izbe, kolikor treba, da niso zatuhle«.⁵

V obširni razpravi o krščanski vzgoji je tudi govor o jezi. Učitelj mora svojim učencem razložiti, da jeza škoduje zdravju pa tudi, da ima samo bog pravico soditi. Pokaže naj jim zgled Jezusov in sv. Pavla in jim dokaže, da je treba predvsem »krotkosti in poterpežljivosti«.⁶

Pisec v letniku 1864 piše o tem, kako naj učitelj v šoli govori. Naj govori »glasno in umevno, ne preslabo, pa tudi ne premočno«. Kdor preveč vpije, si samo škoduje in »prerano pride pod grudo«. Tudi preveč govoriti v šoli ni pot-

2 Andrej Einspieler: Tonček v šoli. *Šolski prijatelj*, 1853, str. 201.

3 Andrej Einspieler: Tonček v šoli. *Šolski prijatelj*, 1853, str. 297.

4 Peter Cizej: Petero naj večih nevaršin za šolce. *Drobtinice za novo leto 1856* 1856, str. 232–237. Po delu dr. C. Müllerja.

5 Leopold Gorenjec: Lastnosti narodovega učitelja. *Učiteljski tovariš*, 1862, str. 294. Podpis: Podgoriški.

6 Simon Wilfan: Keršanska odreja. *Učiteljski tovariš*, 1863, str. 260–262.

rebno, posebno večkrat ponavljati eno in isto. Dodal je tudi, da učiteljjevanje ni tako škodljivo za zdravje, kot nekateri mislijo. Nekateri učitelji so dosegli visoko starost, ampak so ves čas pazili na svoje zdravje.⁷

Leta 1864 je učitelj Srečko Pirc objavil govor dekana Valentina Pušavca, ki ga je imel 9. septembra 1863 na 7. učiteljski skupščini v Jelšanah. Ta je pojasnjeval vlogo učitelja pri skrbi za zdravje učencev. Zdrave otroke naj pouči, da kdor ne skrbi za zdravje, se pregreši pred Bogom in svojimi bližnjimi. Prav tako naj pouči tudi starše. Pri bolehnih otrocih naj upošteva napotke zdravnika pa tudi sam naj se pouči o zdravstvu, da bo znal pomagati.⁸

Naslednje leto je objavil članek pod istim naslovom učitelj Jakob Lopan. Učitelj mora skrbeti za dober zrak v učilnici in za snago pri otrocih in sebi. Pri tem opozarja, da je v naših učilnicah slab zrak, ker so prenizke in preblizu gnojšč, šolske klopi pa so enako velike za 6- ali 15-letnike. Zanimivo je, da učitelju naroča, naj pazi, da ne poškoduje učenca, ko ga kaznuje. Zagovarja telesno kazen in citira Slomška, ki pravi, naj bo »šiba zdravilo, ne vsakdanje kosilo.«⁹

V tem letu je izhajal anonimen članek Iz dnevnika starega učitelja. Med drugim je avtor zapisal, da je 19. februarja otrokom razlagal, kako se je treba varovati prehlada. Kajti učitelj mora biti »v vseh rečeh zveden«, tako tudi v zdravstvu, vsaj toliko, da ve, kaj je zdravju škodljivo, kaj pa koristno. Pri šolski mladini se vedno ravna po izreku: »Zdravo telo, zdrava duša.«¹⁰

V letniku 1867 je več sestavkov o zdravstvu. V rubriki Šolsko blago je naštetih osem točk, kako skrbeti za zdravje. Posebej je poudarek na pitju in kajenju, ki mladini zelo škoduje.¹¹

Peter Cebin, učitelj na glavni šoli v Kranju, je v letnem poročilu te šole objavil obsežen članek o zdravju, ki je bil objavljen tudi v Učiteljskem tovarišu. Napisal je, da je človek dvojen: duševni in telesni. Zato je treba otroke že od malega vzgajati k vsemu dobremu. Da bi bili zdravi, je pomembna hrana, snaga, toplota, obleka, primerna telovadba in varovanje pred strastmi.¹²

Franc Lunder je v časopisni rubriki Pašnik pisal o pomenu snage. Učenci morajo priti k pouku snažni in učitelj mora vsakega pregledati. Če ni umit, ga mora poslati domov. Tudi vsa učila morajo biti čista, prav tako šolska soba. Učitelj mora paziti, da učenci ne mečejo odpadkov po tleh. Če se bodo učenci navadili snage, se bo tudi »zelo škodljiva nesnažnost po kmečkih hišah spodrinila in lepa snažnost udomačila.«¹³

7 Barovič: Pedagogične pisma. *Učiteljski tovariš*, 1864, str. 357.

8 Valentin Pušavec: Kako naj učitelj skerbi za telesno zdravje svojih učencev? *Učiteljski tovariš*, 1864, str. 33–35.

9 Jakob Lopan: Kako naj učitelj skerbi za zdravje svojih učencev? *Učiteljski tovariš*, 1865, str. 162–164; 178–179; 193.

10 Iz dnevnika nekega starega učitelja. *Učiteljski tovariš*, 1865, str. 89–90.

11 Skerb za zdravje. *Učiteljski tovariš*, 1867, str. 155–156.

12 Peter Cebin: V zdravem telesu prebiva zdrava duša. *Učiteljski tovariš*, 1867, str. 241–245; 262–264.

13 Franc Lunder: Snažnost. *Učiteljski tovariš*, 1867, str. 376–377.

Prav tako je v rubriki Pašnik učitelj Franc Govekar pisal o zadovoljstvu. Če je učitelj vesel in zadovoljen, ima mnogo uspeha pri svojem delu. Zato mora varovati predvsem zdravje, da ne pretirava, kajti potem postane prekmalu »onemogel in spehan«. Tak učitelj ne ve, da gre bolezen v človeka z vozom, »po niti pa nazaj«. ¹⁴

14. maja 1869 je izšel pomemben šolski zakon, ki je omenjal tudi zdravje. 63. člen je bil: »Vsaka šola mora imeti potrebne šolske prostore, tako narejene, kakor zahteva pouk in ozir na zdravje.« ¹⁵

V letniku 1869 je v rubriki Koristne stvari prispevek, povzet po stoletni pratiki, ki je posvečen predvsem kajenju. Učitelj mora že manjšim otrokom pripovedovati, kako škodljiv je tobak, in take, ki kade, ostro kaznovati. Večjim učencem, zlasti v nedeljski šoli, pa mora pripovedovati, kako tobak škoduje. Tu je navedenih 7 točk, ki pa se končajo s tem, da je tobak tudi zelo drag in večkrat kriv za požar. Da pa kljub vsemu še vedno več mladih kadi, je kriv napuh in postavljanje. Starši in učitelji morajo biti dober zgled. ¹⁶

Učitelj in urednik Učiteljskega tovariša Andrej Praprotnik je v tem letniku pisal o prenapolnjenih šolskih sobah. Te so prepolne zlasti v prvi razredih, kar pa ima škodljive posledice. Učitelj ne more vseh učencev nadzorovati ne večkrat izpraševati, posebej škodljivo za zdravje pa je pretesno sedenje. Učenci tako drug drugega motijo, posebej pri pisanju. ¹⁷

Leta 1871 je bil v Učiteljskem tovarišu objavljen ukaz ministra za bogočastje in uk, ki je bil izdan 20. avgusta 1870. V njem je omenjeno zdravje v členu 22: »Vsakega učenca je voditi posebno k snažnosti in redu, k tankejši pozornosti in k dostojnemu vedenju. Snažno naj ne bode samo telo in oblačilo, nego tudi učila in samoučila, šolsko orodje, šolska soba in vsi učilnični prostori. Otrokom z gnjusno telesno boleznijo, ali takim, pri katerih se je bati, da ne bi družih otrovali, naj se ne da v šoli biti, dokler tega zadržka ne odpravijo.« ¹⁸

9. junija 1873 je izšel ukaz ministra za pouk o upravljanju šolskih poslopij osnovnih in meščanskih šol in skrbi za zdravje na teh šolah. ¹⁹

19. julija 1875 pa je izšel ta ministrski ukaz posebej za šole na Kranjskem. O šolskem poslopiju določa, da mora biti prostorno z dovolj svetlobe in zraka. Ne sme biti poleg močvirja, gnojišč, hrupnih cest in obrti. Ko se odloča za zidanje šolskega poslopija, mora poleg stavbenikov sodelovati tudi okrajni zdravnik.

14 Franc Govekar: *Zadovoljnost. Učiteljski tovariš*, 1867, str. 114–115.

15 Zakon z dne 14. maja 1869, drž. zak. št. 62. Franz Heinz: *Zbirka zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem*, 1895, str. 47.

16 Starši, učitelj, skerbite da mladina ne bode prežgodaj pila ali kadila tobaka! *Učiteljski tovariš*, 1869, str. 209–210.

17 Andrej Praprotnik: *Prenapolnjene šolske sobe. Učiteljski tovariš*, 1869, str. 217–218. Podpis: A. P.

18 Šolski in učni red občinim ljudskim učilnicam. *Učiteljski tovariš*, 1871, str. 61.

19 Erlass des Ministers für Cultus und Unterricht vom 9. Juni 1873, Z. 4816, an alle Landschulbehörden. *Verordnungsblatt für den Dienstbereich des Ministeriums für Cultus und Unterricht, Jahrgang 1873*. Wien, 1873, str. 346–358.

Šolske sobe morajo dobivati svetlobo skozi okna, učenci jo morajo dobiti z leve strani. Kratkovidni otroci morajo imeti poseben primeren prostor. Skrbeti je treba tudi za redno prezračevanje.

Šolske klopi morajo biti najmanj v treh velikostih, primerne velikosti učencev, miza pa primerno daleč od oči. Robovi pri klopeh morajo biti zaokroženi, vsak učenec naj ima prostora od 50 do 60 centimetrov. Šolska soba mora imeti predalnik, kjer se hranijo učni pripomočki.

Stranišče mora biti v prizidku, ki je povezan s šolo po pokritem hodniku. Če je v stavbi, morajo imeti dvojna vrata. Učitelji imajo svoja, deklice in dečki naj imajo ločena. Vsaka šola mora biti preskrbljena s pitno vodo.

Telovadnice morajo biti visoke vsaj štiri metre, tla pa pokrita z dvojnimi deskami. Kjer jih ni, naj se v odmorih izvajajo gimnastične vaje ali pa naj jih učitelj pelje na sprehod.

V razredu mora biti temperatura od 14 do 15 stopinj Celzija. Stopnice, hodnike in šolskem sobe je treba vsak dan počistiti, v glavnih počitnicah pa vso stavbo prebeliti. Vsaka šola mora imeti umivalnico in brisače za roke.

Otrokom se ne sme dajati preveč domačih nalog, ozirati se je treba na krajevne in domače razmere in letni čas. V šolo naj nosijo samo najbolj potrebne stvari. Učenci naj hodijo in stojijo ravno in pokončno.

Otroci morajo priti v šolo z umitim obrazom in rokami ter počesanimi lasmi. Učitelj naj jih pregleda in umazane pošlje domov umiti ali pa naj se umijejo zunaj šolske sobe. Dekleta naj ne nosijo čepic in drugih pokrival.

Učitelji morajo biti seznanjeni s pravili zdravoslovja ter skrbeti za duševno in telesno vzgojo učencev. Krajevne, okrajne in deželne šolske oblasti morajo nadzirati šole na svojem območju. Pri vsaki okrajni oblasti mora biti posebna komisija za šolsko zdravstvo. V njej mora biti okrajni zdravnik, v glavnem deželnem mestu pa uradni zdravnik pri magistratu. Pregleduje naj šole in opozarja na pomanjkljivosti.²⁰

O tej komisiji je izšel še poseben razglas 24. avgusta 1877. Prvi člen je: »Pri vsakem okrajnem šolskem oblastvu je posebna stalna komisija, ki skrbi za zdravstvo po šolah, ter nadzoruje vse javne in zasebne ljudske in meščanske šole v okraju v zdravstvenem oziru.«

Komisija je imela tri člane: okrajnega zdravnika, okrajnega šolskega nadzornika in člana, ki ga izvoli okrajna šolska oblast. Ta komisija lahko obišče in zdravniško pregleda vse zgoraj navedene šole ob katerem koli času in je posebej pozorna na toploto, snago in zračenje. Če opazi kakšno nepravilnost, jo skuša rešiti s šolskim vodstvom in o tem poroča okrajnemu šolskemu svetu. Zdravnik lahko pregleda zapisnik šolskih zamud in poišče vzrok prepogostih.

20 M. u. z dne 19. julija 1875. leta, št. 2868 (dež. zak. št. 22). Fr. Heinz: *Zbirka zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem*. Laibach, 1895, str. 265–305.

Poroča tudi, ali so nove in predelane šole primerne ter ali upoštevajo ministrski ukaz z dne 19. julija 1875. Nadzorovati mora tudi, ali se ne širijo nalezljive bolezni; v tem primeru naj se šola začasno zapre.²¹

V Učiteljskem tovarišu je izšlo kar nekaj člankov o kratkovidnosti in drugih boleznih oči. Leta 1879 je izšla daljša razprava iz dela Hermanna Klenckeja. Vid se v šolah zelo zanemarja, učenci pišejo pri slabi svetlobi, šolske knjige imajo premajhen tisk, table so predaleč ali obrnjene proti oknu, da se svetloba odbija. Zelo podrobno je pisal o kratkovidnosti, za katero je poleg drugih vzrokov navedel tudi slab zrak in napačno držo.²²

O telovadbi je pisal Anton Leban in jo zelo priporočal v šoli. Pomembna je za zdravje učencev, zlasti za šibke in slabotne učence. Po dobrih telesnih vajah postanejo otroci gibčni in samozavestni in »so pravo veselje staršev in učiteljev«. Učitelj naj se ravna po učnem načrtu in nekaterih knjigah o tej temi.²³

Jernej Ravnikar je pisal o kratkovidnosti. Menil je, da se vid pokvari že v prvih letih življenja, že doma, še bolj pa v šoli. Očem zelo škodijo premočna svetloba, dim, branje med vožnjo in na soncu. V šolskih knjigah in na zemljevidih je premajhen tisk.²⁴

O kratkovidnosti je pisal tudi Henrik Podkrajšek. Poudaril je predvsem škodljivost kvadriranih tablic in zvezkov. Zapisal je, da je bavarsko naučno ministrstvo že prepovedalo rabo kvadriranih tablic in številčnic in da upa, da bo tako tudi v naši deželi.²⁵

Zdravko Preložnik je o kratkovidnosti pisal še leta 1888. Napisal je, da jo dobi učenec običajno v šoli, čeprav bi morali tudi starši sodelovati pri njenem preprečevanju. Očem škodi preveč ali premalo svetlobe, premajhen tisk v knjigah, nesnaga ter dolgotrajno enakomerno delo in napačna drža pri pisanju.²⁶

Ivan Mercina je pisal o učiteljevem govorjenju v šoli. Naj ne govori preveč naglas in preveč, kajti to je za njegovo zdravje zelo škodljivo. Tak učitelj stopi po daljšem pouku iz šole »ves zasopljen in razvnet« kakor kak »berič pri vaškeji cerkvi«. To je posebej slabo za njegova pljuča in učitelj brez zdravih pljuč je kakor mlin brez vode. Na koncu članka mu svetuje, naj govori pri pouku malo, čim več naj si pomaga z znamenji, in to z roko, obrazom, očmi. Tako bo z majhnimi pripomočki veliko dosegel.²⁷

21 Navod za stalne komisije za skrb zdravja v Ljudskih in meščanskih šolah in za zdravniško šolsko nadzorstvo. Fr. Heinz: *Zbirka zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem*. Laibach, 1895, str. 589–591.

22 Hermann Klencke: *Slabe oči. Učiteljski tovariš*, 1879, str. 209–212, 232–235. Prevod –n.

23 Anton Leban: *Nekaj o telovadbi. Učiteljski tovariš*, 1882, str. 150–151.

24 Jernej Ravnikar: *Kratkovidnost v ljudski šol. Učiteljski tovariš*, 1883, str. 337–339. Podpis: Vaški Jerni.

25 Henrik Podkrajšek: *Kratkovidnost pri šolski mladini. Učiteljski tovariš*, 1884, str. 283. Podpis: –j–.

26 Zdravko Preložnik: *Kratkovidnost v šol. Učiteljski tovariš*, 1888, str. 209–211. Podpis: Zdravko.

27 Ivan Mercina: *Učitelj bodi pri pouku varčen v glasu in besedi! Učiteljski tovariš*, 1883, str. 258–260. Podpis: M–a.

O dietetiki v ljudski šoli je izšel članek leta 1884. V njem so opisane naloge učitelja v zvezi z zdravjem, ker nauk o zdravju ni poseben predmet. Učitelj lahko pri drugih predmetih opozarja na zdravje, pri pisanju mora opozarjati na pravilno držo, pri prirodoopisu na prah, na to tudi pri telovadbi in obravnavi beril. Priporočal je, katero snov naj v šolah obravnavajo z ozirom na zdravje, med njimi: zrak, svetloba, kopanje, igre, tobak, alkohol, nalezljive bolezni in domača lekarna.²⁸

Istega leta je izšel članek o obremenitvi učencev v ljudski šoli. Pisal je o zborovanju v Pragi in Budimpešti, kjer so ugotovili, da mladina zlasti v prvih dveh šolskih letih zboleva in umira. Zato naj otroci med 6. med 8. letom prihajajo v šolo ob 9. uri, da se z učenjem ne pretirava, naj deklic ne uče ročnih del. Zelo pogosta je tudi kratkovidnost, ki jo dobe v prvih šolskih letih. Zaradi prenatrpanega učnega načrta učenci zelo malo znajo. Na koncu anonimni avtor ugotavlja, da to pravijo Čehi in Madžari, ki se lahko uče v svojem jeziku. Kako je šele pri nas, ko se morajo učiti v tujem jeziku.²⁹

Urednik Učiteljskega tovariša Jakob Dimnik je v svojem članku napisal, da šolska mladina hira. Preveč dolgo sede v šoli, doma delajo naloge, poleg tega se uče še tuje jezike in glasbo. Najbolj znane šolske bolezni so kratkovidnost, šolski glavobol in škrofuloza. Svetuje, naj se učna tvarina zmanjša, pouk naj bo le poldneven, v šolski sobi mora biti dovolj svetlobe. Učitelj naj učencem priporoča snago, hrano in pijačo. Naštel je nemške knjige, iz katerih naj se izobražuje o zdravstvu.³⁰

V Učiteljskem tovarišu je bilo objavljeno predavanje Frana Mrcine o šolskem zdravstvu, ki ga je imel na učiteljski konferenci v Postojni. Učitelj lahko marsikaj stori za preprečevanje bolezni, zlasti kratkovidnosti, in to pri raznih predmetih. Največ lahko stori pri pouku branja, pisanja in risanja, skrbi za čiste knjige, papir in tablice. Pouk telovadbe je lahko za zdravje zelo koristen, ne sme pa biti prenaporen. Domačih nalog naj bo čim manj, ker morajo otroci doma delati in premalo počivajo.³¹

V Učiteljskem tovarišu 1886 je objavljen ukaz kranjskega deželnega šolskega sveta o nalezljivih boleznih v šolah in kako jih preprečiti. Ima 11 členov: »1. Voditelj šole mora najskrbneje nadzorovati zdravje pri mladini v šoli, katere mu je izročena, da jo vodi. 2. Vsak učenec, kateri je bolan na kaki nalezljivi bolezni (na garjah, na nalezljivem očesnem unetji, na kozah, škrlatinki, osepnicah, oslovskem kašlju, davici) ne sme v šolo hoditi toliko časa, dokler z zdravniškim spričevalom ne dokaže, da sme zopet v šolo hoditi tako, da to drugim učencem ne škoduje. 3. Ravno tako ne smejo v šolo hoditi učeče osebe in učenci, ki žive in stanujejo v isti družini vkup s kako osebo, obolelo za kozami, škrlatinko, davico in vročinsko boleznijo ali ki so v kaki dotiki, po kateri bi se bolezen nalezla in sicer toliko časa,

28 J. B.: Zdravjevarstvo (diätetika) v ljudski šoli. *Učiteljski tovariš*, 1884, 147–148.

29 O slabih naslednjih preobloženja učencev v ljudski šoli. *Učiteljski tovariš*, 1884, str. 81–82.

30 Jakob Dimnik: Zdravstvo v šoli. *Učiteljski tovariš*, 1885, str. 241–243.

31 Franjo Mrcina: O šolskem zdravstvu. *Učiteljski tovariš*, 1885, str. 359–361; 381–383.

dokler zdravnik ne potrdi, da smejo hoditi v šolo tako, da to učencem za nalezljivost ni nevarno. 4. Voditelj ljudske šole ima dolžnost, da vselej kadar kak učenec ali učenka oboli za kako boleznijo, ki so imenovane zgoraj pod št. 2., takoj naznani krajnemu šolskemu svetu, čegar naloga je, da brez zamude potrebno ukrene in o tem nemudoma poroča okrajnemu šolskemu svetu, da ta po potrebi daljno ukrene. Ako se nahaja taka bolezen pri učencu ali učenki meščanske šole, ima to njeno ravnateljstvo takoj naznaniti okrajni šolski oblasti. Ravnatelji srednjih šol in izobraževališč za učitelje in učiteljice imajo vsak slučaj takega obolenja učenca ali gojenca in to v Ljubljani mestnemu magistratu, v drugih krajih po občinskemu predstojniku in ob enem okrajnemu glavarstvu naznaniti, da ta daljno potrebno ukrene. 5. Ako bi se po izreku zdravnikov obolevanje mej šolsko mladino istega kraja nalezljivo širilo in postalo epidemično, tedaj pa sme s porazumljenjem poklicane zdravstvene oblasti pri ljudskih in meščanskih šolah okrajna šolska oblast, pri drugih pod neposrednim nadzorstvom deželnega šolskega sveta stoječih učnih zavodov voditeljstvo njihovo s pritrjenjem deželnega šolskega sveta ukreniti, da se posamezni razredi ali vsa šola zapre. 6. Voditelj šole ima dalje dolžnost, da pazi, je li se pri onih, ki bivajo v šolski hiši, ne nahajajo boleznij omenjenih vrst. Posebno je gledati na to, da šolski služniki, bivajoč v šolski hiši, takoj naznani voditeljstvu, ako bi v hiši kdo obolel za tako boleznijo. V vsakem takem slučaju ima voditelj v porazumljenji s postavljeno javno zdravstveno oblastjo nagloma potrebno ukreniti, da se tak bolnik odpravi iz hiše in tako zabrani, da se nalezljiva bolezen mej šolsko mladino dalje ne širi. Ako bi po zdravnikovem mnenju ne bilo dopustljivo, da bi se tak bolnik iz šole odpravil in ako bi tudi drugače ne bilo mogoče šolske mladine odločiti od boleznij, naj se šola zapre, ter naj se to takoj naznani okrajni šolski oblasti oziroma deželnemu šolskemu svetu, da to odobri. Preden se šola spet odpre, mora se po naredbi deželnega predsednika kranjskega s 24. avgusta 1885, l., št. 7926 praviloma raztrovati. Sredstva za to so tako spravljati, da se ne morejo zamenjati ali zlorabiti in da otroci ne morejo do njih. 7. Učencem se mora zelo prepovedovati, da ne hodijo v taka stanovanja, v katerih so nalezljive boleznij in pa v one prostore, v katerih leže mrličij, ki so umrli za takimi boleznij. 8. Ne sme se dovoljevati, da bi se učenci udeleževali pri pogrebij onih, ki so umrli za boleznij, ki so nalezljive. 9. Odstavki 2., 3., 7. in 8., pričujoče naredbe morajo se po vseh šolskih razredih razglaševati vse leto začetkom šolskega leta in pa, kadar bi nastala epidemična bolezen. 10. Pričujoče naredba velja tudi odgojilnicam za otroke in za otročje vrte. 11. Poleg te naredbe so še veljavne določila stalnim komisijam za zdravstvo v ljudskih in meščanskih šolah in pa za zdravniško šolsko nadzorovanje s 24. avgusta 1877. l. d. z. l. 13.«³²

Fran Gabršek je opisal skupno delovanje vzgojiteljev in zdravnikov. Za otroke najprej skrbijo starši, na pomoč pa jim priskočijo vzgojitelji in zdravniki. Prvi skrbijo za nraštveni in umski razvoj, drugi za telesni blagor. Oba delujeta

32 Naredba c. k. deželnega šolskega sveta kranjskega o zabranenji razširjenja nalezljivih boleznij v šolah. *Učiteljski tovariš*, 1886, str. 10–11.

z določenim namenom in po določenem načrtu. Ker pa je vsak otrok poseben, zdravnik ne more vseh zdraviti po enem načinu, kot tudi vzgojitelj ne more vseh vzgajati po istem kopitu. Toda nobenemu od obeh se še ni posrečilo najti sredstva proti raznim »nedostatkom človeškega življenja«. Vzgoja ima cilj »harmonično izobrazbo sil in vzmožnosti gojenca«, zdravnikov cilj pa je, kako ozdraviti in izboljšati človeka in kako zatreti »kal bodočim boleznim«. Pomembna pri človeku sta dva dejavnika: prvotna nadarjenost in zunanji vplivi. Vzgojitelj in zdravnik lahko na oba vplivata, vendar pa je največ odvisno od človekove volje, da neguje »nrvstveno veličino« in telesno zdravje.³³

Leta 1891 in 1892 je precej pozornosti posvečene stoječi pisavi. V prvem sestavku sta dva prevoda iz nemščine. C. kr. najvišji zdravstveni svet se je posvetoval o vplivu stoječe pisave na telesno zdravje otrok. Na to posvetovanje je povabil oftalmologa A. Reussa in ortopeda A. Lorenza. Oba sta navedla prednosti te pisave. Prvi je zapisal, da stoječa pisava omogoča dajati že kratkovidnim učencem očala brez bojazni, da bi zaradi nepravilnega držanja glave kratkovidnost poslabšala, in jo priporoča.³⁴

Drugi je zapisal, da je pravilno držanje glave podlaga za dobro držo pri pisanju. Stoječa pisava ima mnogo prednosti pred poševno in jo priporoča v šoli in doma.³⁵

O pokončni pisavi je pisal tudi nadučitelj Josip Žirovnik. Ta prispevek je imel tudi na okrajni učiteljski konferenci 3. avgusta 1892 v Begunjah. Kratkovidnost in kriva hrbtenica se pogosto pojavita pri učencih. Doslej so zato krivili šolske klopi, vendar je vzrok zato poševna pisava. Pokončna pisava morda res ni lepa, važno pa je, da je razločna. Naštel je vse prednosti te pisave: pravilna drža, bolj razločna pisava in dodal, da se pri tej pisavi tudi disciplina lažje vzdržuje.³⁶

Leta 1893 je objavljen krajši zapis iz revije *Schulpraxis*. Docent na vseučilišču v Budimpešti dr. Ivan Czapodi je dejal, da je največji sovražnik pokončne pisave navada. V kantonu Basel so proučevali pokončno pisavo od leta 1891 do 1892 in nato oddali končno poročilo. Ugotovili so, da je drža telesa v razredih s pokončno pisavo veliko boljša kot v onih s poševno. Tudi pisava učencev je veliko boljša in naj se zato ta pisava vpelje v vseh šolah.³⁷

Janez Kuhar je obdelal drugo in tretjo čitanko za osnovne šole in v berilih skušal pokazati, kako bi se lahko v zvezi z njimi poučevalo o zdravstvu in higieni. Ker zdravstvo ni poseben predmet, se najlažje združi s branjem.³⁸

33 Fran Gabršek: Vzajemnost vzgoje in zdravstva. *Učiteljski tovariš*, 1886, str. 177–178; 193–195.

34 August Reuss: Prednosti stoječe pisave v zdravstvenem oziru. *Učiteljski tovariš*, 1891, str. 354–356.

35 Adolf Lorenz: Prednosti stoječe pisave v zdravstvenem oziru. *Učiteljski tovariš*, 1891, str. 369–370.

36 Josip Žirovnik: Pomen in metodika pokončne pisave. *Učiteljski tovariš*, 1892, str. 145–147.

37 E. Bayr: O pokončni pisavi. *Učiteljski tovariš*, 1893, str. 6.

38 Janez Kuhar: Na katerih berilih II. in III. čitanke bi se dalo iz zdravjeslovja (higiene) poučevati in v katerem obsegu? *Učiteljski tovariš*, 1892, 53–54, 67–69, 83–84, 98–99, 134–135, 169–171.

Ivan Stukelj je v svojih črticah o vzgoji in pouku zapisal, da je sanjarjenje duševna bolezen »pogubna učečej se mladini«, in »smrtna kal v mladosti«. Sanjarjenje pa porodi nervoznost. Učitelj mora biti zelo pozoren, če to opazi pri učencih. Svetuje jim razvedrilne igre, naj se uče botaniko, zemljepis, zgodovino, naj rišejo. Naj ne berejo pesmi, ki niso za njihovo starost, ne romanov tuje književnosti. Na deželi je veliko laže kot v mestih. Dijaki v mestih večkrat prebivajo pri neizobraženih ljudeh in so zelo osamljeni. Samota pa je za duševnost zelo škodljiva, zato naj šolske oblasti poskrbe, da bodo dijaki stanovali pri izobraženih ljudeh.³⁹

O nervoznosti je pisal tudi Josip Druzovič. Naštel je lastnosti nervoznih ljudi: slabo spanje, nagla jeza, maščevalnost, samovoljnost. Pri otrocih je nervoznost prirojena ali pridobljena. Olajša jo lahko dobra hrana, delo na prostem, primeren počitek. Otroke je treba že zgodaj navaditi na delo, vendar pa mu dopustiti tudi igranje, telovadbo in veselo druženje.⁴⁰

Fran Črnogoj je leta 1895 pisal o snagi. V uvodu je napisal, da se nekateri starši ne menijo za umazanijo, zato je šola edini prostor, kjer mladino navajamo na snago. Nato je opisal že večkrat omenjen reden pregled učencev, ko pridejo v šolo. Če učitelj opazi umazanega učenca, ga mora takoj poslati k vodnjaku, kjer se mora umiti z mrzlo vodo. Kot je opisalo že več drugih avtorjev, morajo biti učenci v čistih, zakrpanih oblekah, glave ne smejo biti pokrite. Menil je, da je otroka treba kopati s toplo vodo le v prvem letu življenja, nato pa samo z mrzlo. Otroci naj se kopajo v rekah samo na urejenih kopališčih.⁴¹

Jožef Fischer je pisal o razvadah pri šolskih veselicah, kjer otroci večkrat pijejo alkohol. Ugotavlja, da se pri nas ob vsakem slovesnem dogodku pije. Otroci bi se morali razvedriti drugače, v naravi in piti zdrave pijače: vodo, mleko, sokove.⁴²

Slovenski učitelj

Ob koncu leta 1872 je začel v Mariboru izhajati pedagoški časopis Slovenski učitelj, ki je objavil tudi nekaj člankov o zdravstvu. Že v prvem letniku je pisal o pomenu zdravja Anton Šket. Med drugim je zapisal: »Narodna šola ima v sedanji dobi zarad zdravja tedaj prevažno nalogo rešiti, kajti tehtno vsestransko preudarjajo občna šolska nadzorništva, kako bi se naj učitelji javno priporočenih sredstev pri učencih poprijeti morali, da bi si zdravje v nežnih letih že okreptiti zamogli.« Zato zdaj zidajo večje šolske sobe, mize in klopi in so uvedeni novi šolski predmeti, tako telovadba in petje.⁴³

39 Ivan Stukelj: Črtice o vzgoji in pouku. *Popotnik*, 1892, str. 99–102, 117–119.

40 Josip Druzovič: O nervoznosti. *Popotnik*, 1896, str. 104–105.

41 Fran Črnogoj: Snaga. *Učiteljski tovariš*, 1895, str. 290–292, 309–311.

42 Jožef Fischer: Razvada pri šolskih veselicah. *Popotnik*, 1895, str. 369–370.

43 Anton Šket: Črtica zastran zdravja. *Slovenski učitelj*, 1873, str. 218–220.

Obiskovalec dunajske razstave o šolstvu je leta 1874 opisal avstrijsko »izgledno« šolo. Posebno pozornost tam posvečajo čistemu zraku, zato je pod tlemi napeljana cev, ki dovaja iz vrta čist zrak. Odpira se poleti, pozimi pa uporabljajo drugo cev, ki je odprta pri tleh pri peči, obdaja pa jo zastor. Med pečjo in zastorom se mrzli zrak ogreva, slab zrak pa odhaja po luknji v stropu v posebne prostore pod streho. Šolska soba je brez prahu, ker so tla namazana z vročim oljem. Otroci morajo obutev dobro očistiti, zato je spodaj v veži potrebno orodje za čiščenje obutve. Mokra oblačila otroci odlagajo v posebnem prostoru. Avtor se sprašuje, kdaj bomo tudi pri nas imeli take šole, in doda, da bo do takrat še dosti Mure »izteklo iz naše lepe Štajerske na bližnjo Ogersko«. ⁴⁴

V letniku 1875 sta dva sestavka v zvezi z zdravstvom. Anton Leban Mozirski je pisal o vplivu naravoslovja na omiko. V začetku je zapisal, da so Egipčani poznali koristne in škodljive rastline in s tem znanjem premagali številne bolezni. Poudaril je koristi prirodopisja, ki je kot predmet uveden že v osnovne šole in zajema živalstvo, rastlinstvo in rudninstvo. Pri živalstvu bi morali učitelji posebej dečke opozarjati, da ne razdirajo ptičjih gnezd. O rastlinstvu piše »kaj bi človek počel brez znanja škodljivih in koristnih rastlin, onih, ki mu služijo za živež in zdravilo«. Mineralogija pa uči spoznavati različne rudnine in ima velik vpliv na »omiko in blagostanje«. ⁴⁵

Blaž Pernišek je pisal o pomenu zračenja in čiščenja v šoli. Posebno pozornost je namenjal straniščem. Učitelj mora kontrolirati snago v njih in jih pregledati po vsakem učencu. Zato mora v učilnici viseti ključ in z njim učitelj vsakemu odklene. Tudi učilnice je treba redno prezračevati, pometati in čistiti. ⁴⁶

Leta 1876 je objavljen dopis iz celjskega okraja, ki piše, da je najhujši sovražnik učiteljstva prah. Ta je navzoč v šolskih učilnicah, v katerih mora učitelj vsak dan od pet do sedem ur govoriti. Rešitev bi bila, da bi se učilnice vsak dan temeljito prezračile in prečistile. Zdaj se to zgodi dvakrat na teden, pa še to površno. Učiteljem svetuje, da dihajo skozi nos, »globoko dihanje pa naj v šoli kolikor mogoče izostane«. ⁴⁷

Tone Brezovnik je prevedel članek o tem, ali naj otrok gre v šolo s šestim ali sedmim letom. Avtor je menil, da otrok s šestim letom ni ne telesno ne duševno zrel za pouk. Pozimi mora sedeti premočen in premražen v tesni učilnici več ur, poleti pa od vročine utrujen ne more slediti pouku in zaspi. ⁴⁸

Učitelj iz ljubljanske okolice se je leta 1878 pritoževal, da prihajajo otroci v šolo umazani in raztrgani. Učitelj naj opozarja starše, če to ne zaleže, pa naj jih naznani okrajnemu šolskemu svetu. Umazane učence naj učitelj pošlje k poto-

44 Josip Levičnik: Avstrijska izgledna šola. *Učiteljski tovariš*, 1874, str. 40–41.

45 Anton Leban Mozirski: Upljiv naravoslovja na omiko in blagostanje narodov. *Slovenski učitelj*, 1875, str. 115–118.

46 Blaže Pernišek: O zračnem čiščenju po učilnicah. *Slovenski učitelj*, 1875, str. 276–279.

47 Iz celjskega okraja. *Slovenski učitelj*, 1876, str. 143–144.

48 Tone Brezovnik: Šestim ali sedmim letom v šolo? *Slovenski učitelj*, 1876, str. 341–345.

ku, tam se morajo umiti. Urednik Učiteljskega tovariša Andrej Praprotnik je v opombi k članku zapisal, da bi morda največ lahko opravil učitelj verouka. Ta naj bi učence seznanil s peto božjo zapovedjo, ki pravi, da je treba skrbeti za svoje zdravje in življenje in za zdravje in življenje svojega bližnjega.⁴⁹

Učitelj Armin Gradišnik je leta 1880 pisal o šolskih zdravstvenih problemih. Napisal je, da je za zdravje škodljivih vzrokov nešteto. Pouk je včasih predolg, zato se učenci dolgočasijo in so nepazljivi. Šolske sobe so ponekod temne, premajhne, klopi predolge, naslanjala previsoka, v razredih so slabe peči in slab zrak. Tudi stranišča so neurejena in umazana. Predlagal je zračenje prostorov in pometanje po pouku, nikakor ne pred njim. Okrajni zdravnik bi moral šolo redno pregledovati in o napakah poročati oblastem.⁵⁰

Učiteljica Helena Wieser je v svojem prispevku pisala, kako naj učitelj otrokom razloži pomen snage. Čisti morajo biti telo in knjige, zvezki in papir. Učiteljice dekliških ročnih del morajo deklice opozarjati na umivanje rok in naj tudi doma skrbijo za snago v hiši in hlevu.⁵¹

Ambrož Poniž je podrobno pisal o pisanju in o tem, kako naj učitelj učence prvega razreda o tem pouči. Paziti mora na to, da učenec sedi pravilno, naj pri pisanju vedno drži »glavo kvišku, kako naj mu počivata nogi na celem stopalu, kako naj mu stegno dela s piščalko pravi kot, kako naj derži pero, prste vedno stegnjene.« Za tem je pisal o primernem peresu in klopeh.⁵²

V dopisu z zborovanja učiteljskega društva za sežansko-komenski okraj je omenjeno tudi predavanje Antona Koršiča o disciplini in snagi v ljudski šol. Po udaril je pomen discipline v šoli, in če je ta, potem tudi snaga ni problem. Učitelj mora paziti na snago pri učencih, ti naj bi bili tudi »do gola ostriženi«, in prepovedati, da »otroci ne steljejo šole s papirjem«.⁵³

Avtor s psevdonimom Stric je objavil dobre nasvete, v katerih je omenil tudi, da je naša mladina »milovanja in usmiljenja vredna«. Učitelji imajo pa težaven poklic, saj morajo učence obkladati s tako težo, da je ne morejo dolgo prenašati. Tako pride živahen in zdrav otrok v šolo, kjer mora ure in ure sedeti pri miru. Potem ga še doma čaka kakšen domač učitelj in mora pisati domače naloge. Zato predlaga manj predmetov in manj učnih ur.⁵⁴

O zdravju v šolah so pisali posamezni učitelji v rubriki Dopisi. Tako je Miha Bregant, učitelj iz Selc, leta 1886 zapisal, da so šolski prostori ponekod v napol razpadlih mežnarijah. Slabi šolski prostori pa so »prava mučilnica za otroke, učitelja pa spravijo v prezgodnji grob«. Učitelj mora 5 ali 6 ur požirati najslabši zrak in govoriti, zato ni odveč zahteva, da mora biti »trdnega zdravja in čvrste postave«. Otroci so že od hoje v šolo utrujeni in kmalu tudi »duševno onemorejo v

49 Učitelj: Iz okolice ljubljanske. *Učiteljski tovariš*, 1878, str. 277–279.

50 Armin Gradišnik: O šolskih zdravstvenih zadevah. *Popotnik*, 1880, str. 193–197. Podpis: Vranski.

51 Helena Wieser: Kako se učenci vzbujajo k snagi in vodijo na red? *Popotnik*, 1880, str. 197–198.

52 Ambrož Poniž: Kako naj se uči pisanje s posebnim ozirom na pervoletnike? *Šola*, 1880, str. 6.

53 Iz Komna. *Šola*, 1881/82, str. 92.

54 Stric: Dobri sveti. *Učiteljski tovariš*, 1879, str. 81–83.

slabem spridenem zraku«. Zato predlaga, da čim prej sezidajo nova šolska poslopja, ki bodo vredna imena »učilnica«. ⁵⁵

Naslednje leto je pisal učitelj z Gorenjskega in omenil postavo iz leta 1873, ki je v členu 33 za učitelja predpisovala pravico do stanovanja »iz dveh sob in zraven-skih prostorov«. Sam je v stari mežnariji, namesto sob ima dva podzemna hrama, polna vlage. Šolska soba je na podstrešju in zelo majhna, v njej pa sedi od 80 do 90 otrok. Vse to niti malo ne ustreza higieničnim zahtevam. Na kraju meni, da bi morale zdravstvene komisije včasih obiskati tudi kakšno hribovsko šolo. Urednik Učiteljskega tovariša Andrej Praprotnik mu je na dopis odgovoril, naj opozarja na problem krajevno in okrajno šolsko oblast, in citiral člen 63 iz šolske postave 14. maja 1869 o šolskih prostorih. ⁵⁶

Janko Barle je leta 1889 pisal o zdravstvu v šoli, ker to ni poseben predmet. Zato mora učitelj o tem govoriti pri drugih predmetih. Obravnavati je treba pomen hrane, vode, čistega zraka, dela, snage pa tudi okvare možganov in drugih organov. Učenci bi morali poznati pravila o boleznih, prehladu, ranah in zlomih. Tudi starši bi morali biti poučeni o boleznih in zdravljenju. V članku našteva primerno literaturo za učitelje, starše in učence. Na koncu poudari, da se s tem poukom preženejo vraže in sleparstvo z zdravili. ⁵⁷

V letniku 1889 je Jakob Dimnik objavil daljši prispevek Domača vzgoja, kjer piše med drugim tudi o zdravju. V zvezi s šolo je zapisal: »Tudi za učitelja je zelo važno, kako se otrok doma vzgojuje. Učitelj mora nadaljevati, kar je pričela domača hiša; a kako more sezidati lepo poslopje krščanske vzgoje, ako je črviva, slaba podloga, t. j. domača vzgoja. Le tam je učenec vzprejemljiv za šolsko vzgojo in veselo napreduje tudi pri pouku, kjer uže oče in mati storita svojo dolžnost in otroka vadita pokorščine, pridnosti, pazljivosti itd. Domača hiša mora tudi vse-skozi podpirati učitelja pri njegovem blagem prizadevanju, ker šola svojo namero zvršuje le tam, kjer je lepa edinost med njo in rodovino.« ⁵⁸

Leta 1890 je bilo objavljeno predavanje Franca Gärtnerja, ki ga je imel na učiteljski konferenci ljubljanske okolice 16. julija 1890. V njem je opisal naloge učitelja v skladu z zakonskimi določili. Pri nas je še mnogo napak pri šolskih poslopih in učitelj si mora prizadevati, da jih poskusi odpraviti. Več pa lahko opravi pri vzdrževanju snage v šolskem poslopiju, pri pravilnem zračenju in kurjavi. Otroke naj pouči o varovanju zdravja, posebej naj skrbijo za vid in sluh. Pri tem lahko uporablja snov iz šolskih beril in pri pouku naravoslovja. Če se pojavijo nalezljive bolezni, se mora učitelj takoj obrniti na krajevni šolski svet, ta pa na okrajni šolski svet, ki šolo za nekaj časa zapre. S tem se bo učitelj nekaterim zameril, a bo vršil svojo dolžnost. ⁵⁹

55 Miha Bregant: Iz Selc na Gorenjskem. *Učiteljski tovariš*, 1886, str. 62–63.

56 Frančišek Gärtner: Iz Gorenjskega. *Učiteljski tovariš*, 1887, str. 110–111. Podpis: –r.

57 Janko Barle: Zdravstvo v ljudski šoli. *Učiteljski tovariš*, 1889, str. 42–45. Podpis: J. B.

58 Jakob Dimnik: Domača vzgoja. *Učiteljski tovariš*, 1889, str. 52.

59 Franc Gärtner: Kako naj učitelj skrbi za zdravje šolskih otrok z ozirom na zakonite določbe. *Učiteljski tovariš*, 1890, str. 293–296.

Josip Bezljaj je leta 1890 pisal o tem, kako naj učitelj pripravi učence k pisanju. Paziti mora na lego zvezkov, rok in telesa pa tudi držanje prstov in peresa. Važni sta pravilno sedenje in drža telesa, ki mora biti ravna. Noge morajo biti skupaj na tleh, prsi se ne smejo upogibati ali pritiskati na klop. Pomembno je tudi držanje peresa. Učitelj mora skrbeti za to, da učenci upoštevajo njegova navodila, ker drugače trpita pisava in zdravje.⁶⁰

Leta 1893 je bilo objavljeno predavanje dr. Julija Kotzmutha, okrajnega zdravnika v Postojni. O higieni je predaval na občnem zboru učiteljskega društva za postojnski okraj. Obravnaval je šolske bolezni: jetiko, slabokrvnost, očne bolezni in bolezni hrbtenice. Zelo pomembni so čistoča šolske sobe, zračenje, svetloba in pokončna drža pri pisanju. Naštel je 12 nalezljivih bolezni, ki bi jih moral poznati učitelj, da bo vedel ukrepati. Če opazi tako bolezen, mora otroka poslati domov, jo naznaniti županstvu in šolo razkužiti. Nato je omenil tudi druge bolezni: božjast, bolezen sv. Vida, omedlevico, padavico in krvavitve.⁶¹

Ivan Cerar je pisal o zdravju učiteljev. Učitelj pošlje po zdravnika samo v skrajni sili, ko je včasih že prepozno. Preveč namreč stanejo prevoz, zdravnik in zdravila, česar si zlasti začasni učitelji ne morejo privoščiti. Predlaga, da bi učitelj med šolskim letom plačeval določen znesek, ki bi ga izročil okrajnemu zdravniku, ki bi ga prišel obiskat. Lahko pa bi znesek, ki ga vsako leto plačuje za okrajno učiteljsko knjižnico, razpolovili, pol za knjižnico, pol za zdravnika. O tem, kako pomagati učiteljem do zdravnika, bi morali učitelji razpravljati v društvih in na konferencah, pomagati pa bi jim morala tudi država.⁶²

Zdravnik Ivan Borštnik je napisal obsežno razpravo o šolski higieni. Pisal je o nahodu, ki je kriv za mnoge zdravstvene težave, o skoliozi, kratkovidnosti, ošpicah, davici, glavobolu in samomorih. Je proti domačim nalogam, ustrahovanju in kaznovanju otrok s šolskim zaporom in prepisovanjem, zelo pa podpira telovadbo. Ob koncu razprave se sprašuje, kaj lahko šola stori na tem področju. Predvsem mora učence izobraziti in pripraviti na odraslo življenje. Tudi dobrodelne ustanove morajo pomagati, da lahko vsakdo študira. Tako pa morajo dijaki na šolanju v mestih instruirati, da se lahko šolajo. Sramota je, da mora naša šola prositi za pomoč dobrodelne ustanove, kajti stvar države je, da skrbi za mladino in jo izobrazijo. »Vendar ona za to nima časa, in če se kdo pripravi take članke pisati, mora že vnaprej vedeti, da ne doseže ničesar, ker tisti, ki narod izbira, da bi vladali in kateri se na raznih shodih tako radi kažejo s svojo vladarsko gloriolo, so le zato zbrani, da sede in dovoljujejo budget za –vojaščino, otroci pa umirajo na škrofulozi in jetiki!«⁶³

60 Josip Bezljaj: Navod učitelju pri pisalnem pouku. *Učiteljski tovariš*, 1890, str. 113–115. Podpis: –z.–

61 Julij Kotzmuth: O šolski higieni. *Učiteljski tovariš*, 1893, str. 56–61.

62 Ivan Cerar: Zdravnik, skrb učitelja bolnika. *Učiteljski tovariš*, 1894, str. 116–118.

63 Ivan Borštnik: K šolski higieni. *Učiteljski tovariš*, 1896, str. 6–8, 33–35, 158–160, 177–180, 209–210, 242–243, 264–265, 296–300, 338–339, 352–353, 387–388, 407–409.

Na učiteljski konferenci ljubljanskih šol 12. julija 1897 je poročal o nevarnosti elektrike Ivan Krulec. Takrat so v Ljubljani odprli elektrarno. Navzočim učiteljem je priporočal knjige o elektriki, ki jih takrat v slovenščini še ni bilo. Učitelji naj bi se poučili, kako obvarovati mladino pred poškodbami, ki jih povzroči. Za vsak razred posebej navaja, kako otroke seznanjati z elektriko. V prvem razredu pri črki i naj otrokom pripoveduje o iskrni in njeni nevarnosti, v drugem razredu pri obravnavi stanovanja o strelovodu in žarnicah. V naslednjih razredih najde snov za pouk v berilih, v višjih razredih pa pri pouku prirodopisa in zemljepisa. Obravnavati mora tudi pomoč pri nesrečah z elektriko.⁶⁴

Popotnik

O šolskem zdravstvu je pisal Henrik Podkrajšek. Napisal je, da učitelji varujejo zdravje učencev in jih branijo pred boleznimi, ozdravljati jih pa ni njihov poklic. Omenil je oba ukaza ministrstva o higieni na šolah iz leta 1873 in 1883 in dodal, da je pri nas malo takih šolskih poslopij, ki bi bila primerna. Naštel je nekaj določil iz teh dveh zakonov in dodal, da je treba upoštevati tudi razporeditev šolskih predmetov: jezik in računstvo dopoldne, risanje, pisanje in petje pa popoldne.⁶⁵

V Popotniku leta 1884 je izšel zanimiv dopis s shoda čeških in poljskih zdravnikov v Poznanju med 1. in 6. junijem. Zdravnik T. Žulinski je podal zdravniške zahteve, ki jih je treba upoštevati pri pouku: »1. Šolsko leto za otroka se nema poprej začenjati nego po dokončanem sedmem letu. 2. Naj se zmanjša število dnevni učnih ur. 3. Na se zmanjša število ur, namenjenih kateremu naučnemu predmetu primerno starosti učencev katerega koli razreda. 4. Pri razvrstitvi ur naj se vrste po pamet (razum) napenjajočih predmetih drugi laglejši in okretnejši. 5. Naučna metoda naj bo takšnja, da se ne bo nalagalo učencem še le doma se učiti zadanih nalog. 6. Obširnost naloge naj bo primerna starosti mladine.

7. Prenehljaji med učnimi urami naj se ohranijo. 8. Telovadba naj se uči ne zgolj kot zaukazan predmet, marveč kot vsakdanje ravnotežje proti naukom, sede se vršečim in duševne moči napenjajočim. 9. Naj bo omejen izbor učiva in določena metoda, da bi se zmanjšalo število ur, ki jih je treba posvetiti domačemu učenju. 10. Na počitnice in praznike naj se ne nalaga učencem več nego drugekrat. 11. Maturita naj bo nagrada z razrednimi skušnjami, pri čijih naj se gleda več na razvoj razuma, nego na spomin. 12. Ohranijo se naj zdravstvene zahteve v šolah, kar se tiče velikosti, čistote, prevetrovanja, osvetljevanja in kurjave šolskih sob in kar se tiče šolskih klopi in družega šolskega orodja. 13. Učitelji naj ne bodo pre-

64 Ivan Krulec: Kdaj so električni tokovodi človeškemu življenju nevarni, kako naj šola šolsko mladino opozori na to nevarnost? *Učiteljski tovariš*, 1898, str. 10–12.

65 Hinko Podkrajšek: O šolskem zdravstvu. *Popotnik*, 1886, str. 145–147.

obloženi z neprilичnimi opravki. 14. Učenci in učitelji naj se seznanjajo s higieno, kot z zaukazanim predmetom v šolah, pedagogijih in vseučiliščih. 15. Da bi se v okom prišlo vsakemu zlo, ter bile te zahteve izpolnjene, naj se vrši lekarsko-higieniški nadzor nad šolami po zdravnikih.«⁶⁶

Leta 1886 je Armin Gradišnik pisal o tem, da naj učitelj ob vsaki priložnosti opozarja učence na dolžnosti, ki jih imajo, da ohranijo zdravje. Našteje naj jim nevarnosti: nezrelo sadje, naj ne jedo sadja, ki ga ne poznajo, zlasti gob. Razloži pomen svežega zraka, prezračevanja in umivanja. Predvsem pa mora biti učitelj sam zgled.⁶⁷

V letu 1888 najdemo dva sestavka o zdravstvu. Anton Godec je opisal obravnavo berila Skrb za zdravje iz Drugega berila za osnovne šole od uvoda, obravnave, branja do nauka na koncu. Ta nauk je vseboval 14 pregovorov o zdravju.⁶⁸

Vinko Vodopivec je pisal o vplivu snage na vzgojo in o vlogi šole. Opredelil jo je v petih točkah, da pospešuje disciplino, vedri duha, kreпча zdravje, utrdi nrvnost in budi spoštovanje do samega sebe. Že starši bi morali to vcepiti otrokom, za učitelja pa je zelo pomemben prvi šolski dan. Takrat naj se postavi temelj »reda in snažnosti«. Prvošolce naj resno in prijazno opomni, višje pohvali, če so snažni, umazane pa opomni in graja. Če pride umazan učenec v šolo, mora domov, tako bodo tudi starši bolj poskrbeli za snago. Učitelj mora učence poučiti, kako se zakrpa obleka, očistijo madeži, kako se umiti in se varovati kožnih bolezni. Tudi »nrvna snažnost« je pomembna, poudariti je treba čistost misli, besed in dejanj. Učitelj naj priporoča branje nabožnih povestic.⁶⁹

Leta 1886 je na učiteljski konferenci pri Sv. Križu na Murskem polju Josip Freuensfeld prebral načrt, kaj naj se obravnava v ljudski šoli pri zdravstvu. Njegov načrt, ki je vseboval deset točk, je bil sprejet. V njem je bila nega telesa, nega posameznih organov, stanovanje, zrak, nalezljive bolezni, strupene rastline, domača lekarna in duševno zdravje.⁷⁰

O pomenu snage je pisal Franjo Vrečko. V uvodu je napisal, da je pri nas, posebej na deželi, še veliko nesnage v hišah in zunaj njih. Zato je učiteljeva naloga pri vzgoji, prvič: skrb za zdravje in drugič »obrazovanje lepočutja, ker zunanja snaga je vzajemna tudi z notranjo čistočo«. Za tem navaja že znane napotke o snagi v šoli v prostoru in učilih ter pri učencih.⁷¹

66 Y: Iz Prage. (Šolska higiena na lekarsko natoroznanskem shodu v Poznanju.) *Popotnik*, 1884, str. 254.

67 Armin Gradišnik: Na kaj se ima poučevalna delavnost ljudske šole ozirati, kolikor se dotika zdravoslovja (zdravstva)? *Popotnik*, 1887, str. 241–242.

68 Anton Godec: Skrb za zdravje. Praktična obravnavo tega branja v Drugem berilu. *Popotnik*, 1888, str. 41–44.

69 Vinko Vodopivec: Kakšen vpliv ima snažnost na odgojo, in kako naj šola to pospešuje? *Popotnik*, 1888, str. 331–332.

70 Josip Freuensfeld: Ljutomer. *Popotnik*, 1886, str. 273. Podpis: Jesephus.

71 Franjo Vrečko: O vzgoji k snažnosti. *Popotnik*, 1887, str. 321–324. Podpis: V–o.

V letu 1891 imamo dva anonimna prispevka o zdravju. Prvi govori o tem, kako naj za svoje zdravje skrbi učitelj. Čas naj si razdeli med oddih in domače delo, naj ne dela pozno v noč in takoj po jedi, vstaja naj zgodaj, zvečer pa naj se za kako uro razvedri v družbi in odide zgodaj spat. Naj bo čim več na zraku, dela naj na šolskem vrtu in obiskuje svoje kolege. Če se razjezi, naj gre v naravo ali se pogovori s prijateljem. Zaupa naj v Boga, hudo povrne z dobrim in išče veselje v prijateljstvu.⁷²

Drugi podrobno opisuje pouk zdravstva na učiteljiščih. Minister za uk in bogočastje je 9. junija 1873 izdal ukaz, da mora ljudski učitelj poznati glavna pravila zdravoslovja in se ravnati po njih, ne samo v šoli, ampak mora vplivati tudi na družine. Po učnem načrtu iz leta 1874 je treba učence pri naravoslovnem pouku poučevati o človeškem telesu in njegovi negi, kar najdemo v šolskih berilih. V učnem načrtu za meščanske šole iz leta 1883 so navodila za prvo pomoč pri nesrečah. Po učnem načrtu za učiteljišča iz leta 1874 in 31. julija 1886 so »somatološkemu in higijeničnemu« pouku predpisane posebne učne ure. Učiteljski kandidat mora dokazati, da obvlada šolsko zdravoslovje. Od leta 1891/92 pa morajo pouk somatologije in higiene v 1. in 4. letniku poučevati zdravniki. Učitelji pa morajo zdravnikom predstaviti že pridobljeno znanje učencev in skrbeti, da se jih ne preobremeni.

Naveden je podroben načrt pouka v teh dveh letnikih. Da bi učitelji, ki so že zaposleni, pravilno razumeli nove odredbe o higieni in somatologiji, bi se morali o tem izobraževati na učiteljskih tečajih.⁷³

O zdravju učiteljev je pisal tudi Ivan Stukelj in sicer o sveti jezi. Učitelji se namreč veliko jezijo, kar njihovemu zdravju zelo škodi. Naštel je številne bolezni, ki jih jeza povzroča, in dodal, da je v šolah nepotrebna. Učitelj bi moral biti z učenci potrpežljiv in jih zlepa navaditi na šolski red. Sklenil je, da je sveta jeza v šolah slabost, »ki učitelju kvari zdravje in krajša življenje«.⁷⁴

Leta 1895 je bil objavljen članek profesorja Viktorja Bežka, ki je bil prej že objavljen v Ljubljanskem zvonu. V njem avtor piše o preobremenjenosti v naših šolah, kar slabo vpliva na zdravje učencev. Ugotovil je, da je šolstvo »osnovano na krivih podlagah« in da preobremenjenost ni neizogibna, ampak »izrodek strokovnjaštva, osnovanega na krivih teorijah«. Šolska vzgoja ne posreduje gojencem le začetnih in končnih predstav, ampak jih vodi po ovinkih in vmesnih postajah in s tem izgubi ogromno časa. Preobloženost pa slabo vpliva na mladino telesno in duševno.⁷⁵

O vročinskih počitnicah je pisal Anton Leban in predlagal, naj se uvedejo tudi pri nas. Popoldanski pouk je neuspešen, kadar je v senci 22 stopinj. Včasih

72 Učitelj, skrbi tudi za svoje zdravje! *Popotnik*, 1891, str. 17–19.

73 Maribor. (Zdravoslovje na izobraževališčih za učitelje in učiteljice.) *Popotnik*, 1891, str. 45–46.

74 Ivan Stukelj: Sveta jeza. *Popotnik*, 1894, str. 289–292, 305–306.

75 Viktor Bežek: Ali je preobloženost v šolah neizogibna? *Popotnik*, 1895, str. 323–235, 330, 345–347.

so dejali, da je treba po kosilu napraviti tisoč korakov, zdaj pa velja, da je treba po njem počivati vsaj eno uro. Pouk po kosilu je škodljiv za prebavne organe in delovanje možganov ter povzroča nervozo.⁷⁶

Sklep

Hitro lahko opazimo, da so avtorji največ pisali o nalogah učitelja pri skrbi za zdravje učencev. Tako je moral paziti, da je učilnica vedno prezračena, čista in tako tudi vsi predmeti v njej. Številni sestavki so opisovali, kako mora učitelj pred poukom pregledati vsakega učenca, če je snažen. Večinoma so menili, da ga je treba, če ni čist, poslati domov, nekateri pa bi ga poslali umiti se k vodnjaku ali celo potoku. V kasnejših obdobjih so veliko pozornosti namenili kratkovidnosti učencev, ki jo največkrat dobe šele v šoli, in kako jo preprečiti. Veliko so pisali tudi o pravilni drži pri pisanju, o pomenu stoječe pisave, ki je nadomestila poševno. Nekaj sestavkov je pisalo, da je vzrok za slabo zdravje učencev njihova preobremenjenost. Učne ure so predolge, snov prezahtevna, nekateri so bili tudi proti domačim nalogam, predlagali so tudi vročinske počitnice.

Nekaj prispevkov je bilo posvečenih tudi zdravju učiteljev. Vsi so poudarjali, da mora biti učitelj zdrav, in svetovali, kako naj živi, da si ohrani zdravje. Predvsem se ne sme jeziti, ker jeza zelo škoduje, v šoli ne sme preveč glasno govoriti, biti pa mora zelo razgledan. O zdravju bi moral biti poučen, da bi lahko pomagal učencem in vaščanom. Predlagali so, da bi morali v učiteljskih društvih in na konferencah razpravljati o tem, kako denarno pomagati učitelju, ki zboli. Učitelj hodi k zdravniku šele, ko je že prepozno, ker je ta obisk s prevozom zelo drag.

V dopisih so učitelji večkrat pisali o slabih higienskih razmerah v šoli in svojih stanovanjih.

V tem obdobju je bilo malo šolskih stavb, ki bi ustrezale zahtevam v ministrskih ukazih.

Viri in literatura

Drobtince za novo leto 1856, 1856.

Heinz, Franz: *Zbirka zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem*, 1895.

Popotnik: 1880, 1884, 1887, 1888, 1891, 1894, 1895, 1899.

Slovenski učitelj: 1873, 1874, 1875, 1876, 1878, 1879.

Šolski prijatelj: 1852, 1853.

Učiteljski tovariš: 1862, 1863, 1864, 1865, 1867, 1869, 1871, 1882, 1883, 1884, 1885, 1886, 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1893, 1894.

Verordnungsblatt für den Dienstbereich des Ministeriums für Cultus und Unterricht, Jahrgang 1873, Wien, 1873.

⁷⁶ Anton Leban: Vročinske počitnice. *Popotnik*, 1899, str. 138–141.

Povzetek

O zdravju in higieni v šolah so pisali že naši najstarejši pedagoški časopisi. Učitelj naj bi učence pri pouku seznanil z nevarnostmi, ki jim pretijo v vsakdanjem življenju. Paziti pa mora tudi, da so učenci pri pouku snažni. Če niso, jih mora poslati domov ali pa se umiti v šolskem vodnjaku ali potoku. Učitelj mora skrbeti tudi, da so učilnica in vsi predmeti v njej snažni, učilnica pa dobro prezračena. V tem obdobju je bilo malo šolskih stavb, ki bi ustrezale zahtevam v ministrskih ukazih. V kasnejšem obdobju so pozornost v časopisju namenili tudi kratkovidnosti učencev in kako jo preprečiti. Veliko so pisali tudi o pravilni držbi pri pisanju, pomenu stoječe pisave, ki je nadomestila poševno. Nekaj sestavkov je bilo tudi o preobremenjenosti učencev, zato so bili nekateri tudi proti domačim nalogam. Predlagali so tudi vročinske počitnice. Mnogo so pisali tudi o učitelju in njegovem zdravju in svetovali, kako naj si ga ohrani. Ne sme se jeziti, ne glasno govoriti, sploh pa mora biti dobro poučen o zdravju in boleznih. Predlagali so tudi denarno pomoč učiteljem, ki zbole. Ti največkrat hodijo k zdravniku, ko je že prepozno, saj je prevoz zelo drag.